

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРО ОБРАЗ-СИМВОЛ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Зеленська Я.Ю., здобувач

Запорізький національний університет

У статті розглядаються характерні особливості символів, здійснюються аналіз значень деяких із них, дослідження генеалогії поняття символу, розкриття значень образів-символів, а також висвітлення проблеми вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі української літератури.

Ключові слова: символ, образ-символ, символика, символізм.

Зеленская Я.Ю. ПРОБЛЕМА ИЗУЧЕНИЯ ПОНЯТИЯ ОБРАЗ – СИМВОЛ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматриваются характерные особенности символов, анализируется смысл некоторых из них, исследуется происхождение понятия символа, раскрывается значение образов-символов, а также освещается проблема изучения образа-символа в школьном курсе украинской литературы.

Ключевые слова: символ, образ-символ, символика, символизм.

Zelenskaya Ya. Yu. THE PROBLEM OF THE STUDY IDEA ABOUT THE FORM – SYMBOL IN SCHOOLS COURSE OF UKRAINIAN LITERATURE // Zaporizhzhya national university, Ukraine.

In the article regards characteristic peculiarities of symbols, be accomplished analys of sense some, research the sense of the form – symbol, and interpretation the problem of the form – symbol in the schooles course of Ukrainian literature.

Key words: the sumbol, the form – symbols, symbolism.

Поетія ХХ століття характеризується ускладненістю естетичних, стильових та культурних пошуків.

Особливого значення тут набуває образ-символ. Символ оформлюється в культурний код минулого, сакрального. За допомогою образу-символу поет розкриває складне явище або позначає його через певні характерні деталі. А вивчення української літератури, особливо в старшій школі, передбачає глибокий аналіз літературних творів, який здійснюється через висвітлювання символів, образів, через з'ясування їх значень. Це допомагає зрозуміти і осмислити літературний твір, його зміст і форми в єдності думки й почуття, врахувати специфіку мистецтва слова та вивчення його в школі, визначити основні методи і прийоми цієї роботи. Саме тому розгляд означеної проблеми в контексті статті є актуальним і важливим для його подальшого впровадження в школі.

Мета статті полягає в з'ясуванні характерних особливостей символу, аналізі значень деяких символів, а також висвітленні проблеми вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі української літератури.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити генеалогію поняття символ;
- розкрити значення деяких образів-символів;
- висвітлити основні проблеми вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі та шляхи їх подолання.

Стан дослідження обраної теми.

Наукова і методична література, що присвячена питанням трактовки образу-символу, висвітленню основних проблем його вивчення в школі, нараховує досить невелику кількість праць.

Наукові спроби теоретичного осмислення поняття символу знаходимо в працях О.Потебні [1] та О.Лосева [2].

О.Веселовський в "Історичній поетиці" [3] досліджує генеалогію символу, розглядає фольклорний аспект символу, розкриває взаємозв'язок образу і символу. У літературно-критичній статті Ю.Горілька [4] мова йде про характерні особливості українського символізму. У словниках символів Х.Керлота [5], В.Копалинського [6] маємо влучні трактовки багатьох символів, які використовують у своїх творах письменники. У статті Н.Косенко [7] висвітлені головні аспекти розвитку в учнів здатності до зіставлень художніх образів.

Л.Кривокінь [8] у своїй статті доводить важливість аналізу художніх образів у процесі вивчення літературного твору. А.Ситченко в статті "Літературознавчі засади осягнення художнього образу" [9] подає трактовку таких понять, як художній образ, образ-персонаж, ліричний образ, образ-характер, класифікує художні образи.

Проблема засвоєння поняття символ в тому, що немає чіткої розробки методики і системи роботи над вивченням і засвоєнням поняття символ у процесі вивчення української літератури. Та й взагалі мало

уваги звертається на виявлення й аналіз символів, які зустрічаються у творі. Хоча символ - це багатозначний образ, який поєднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості. Символ - це завжди образ, а образ може стати символом за певних умов.

Важливо в процесі розгляду символів звернути увагу дітей на те, що в поетичній свідомості українців послідовно простежуються одні й ті ж образи - символи або їх варіанти. Вони сягають корінням у глибину національного світогляду та світосприйняття. До якого б напрямку, методу, школи не належав той чи інший письменник, набір базисних символів присутній у його творчості, тому дуже важливо навчити дітей не лише "бачити", виділяти символи в творі, але й розкривати їх значення. Так, символ завжди до певної міри є атрибутом, розрахованим на взаємопорозуміння його таємничої, невиявленої вочевидь суті. Але учням іноді важко представити предмет або явище, про яке говориться в творі абстрактно, а не конкретно. Адже часто він не виступає як власне символ, а вимальовується через призму зіставлень, асоціацій. Так, блакитний колір - колір надії, чорний - туги, скорботи, червоний - жаги; баран асоціюється з впертістю, віл - із працездатністю, вовк - із кровожадністю, засць - із лякливістю. Гроза традиційно асоціюється з "бурею" в душі людини, виступає містким символом свободи.

Діти, зазвичай, мають поняття про символ, про те, які він має специфічні ознаки, але побачити його у творі не можуть:

Чому звізда Полин
Упала в наші ріки,
Я чую увертюру Апокаліпсису,
Втомилась я від філіалів пекла,
Це чорний дим невидимого пекла [10,362].

Звізда Полин – тут символ трагедії на Чорнобильській атомній станції, чорний колір асоціюється з тугою, смутком і жалем. Цих символів діти часто не помічають у творі. Частіше для учнів, у яких добре розвинена уява та образне мислення, таких проблем не виникає.

У поезії митець використовує багато символів, варто лише навчитися їх бачити.

Зародження поняття символу, образу-символу пов'язане з народним фольклором. За О.Потебнею, «близькість основних якостей, які є у постійних тотожних виразах, була і є між назвами символу і предмета, який він означає» [1,286]. Пити воду – символ якогось бажання, їсти пилин – символ тяжкої неприємної справи.

Тому, щоб дітям легше було виявляти і знаходити символи у творах, роботу слід розпочати із розгляду фольклорної символіки. Значне місце тут відводиться рослинним символом. Дуб – чоловічий символ, за народнопоетичною символікою дуб є наче сином матері:

Ой дуб до берези
Гіллям похилився,
Козак своїй матусеньці
До ніг уклонився [11,68].

А сам по собі дуб – символ мужності і міцності, улюблена паралель нежонатого парубка:

Чому дуб не зелений? –
Бо туга пробіла.
Козак невеселий,
Бо лиха година. [11,68].

Жіночі символи – береза, верба, діброва.

Верба – вихідний купальський символ. Верба також є символом смутку:

Ой у полі верба похилилась
Чогось моя мила да зажурилась.[11,108].

Шум верби є символом розлуки:

Вкінці греблі шумлять верби,
Що я посадила,
Нема ж мого миленького,
Що я полюбила. [11,108].

Калина є символом дівочості. Їсти полин – символ тяжкої, неприємної справи:

Краще ж мені, сестро, гіркий полин їсти,
А ніж мені, сестро, сиротину з ума звести. [11,259].

У народних творах дуже поширеним є символ ночі. Згідно з уявленням наших предків ніч – це найбільш важлива для життя людини часова доба. Але пізніше під впливом християнства ніч почала асоціюватися з темними силами, стала небезпечною. Тобто ніч стає чорною, злою та водночас могутньою. Прадавні українці вірили, що саме ніч дарує життя та приносить одужання хворому. Вона також часто асоціюється зі сном, смертю, символізує зубожіння, суспільну стагнацію. Для символічного розуміння води в народній поезії важливу роль відіграє її стан. Якщо вода чиста та прозора – це на добро, а якщо брудна, каламутна, то це означає перспективу плавати бурхливим морем. Тому часто поет – це човен, який сміливо намагається протистояти численним негараздам, що зустрічаються в бурхливому морі життя. Також може означати певну межу, що лежить між долею та долею. З-за моря приходять усілякі біди, нещастя, але саме там і шукають Долю. У народних творах різних жанрів одним із найпоширеніших символів є місяць. З одного боку, це нічне божество, Боже око, у замовленнях – повновладний князь нічного світу, пов'язаний зі світом мертвих, а з іншого (у весільній обрядовості) – це молодий. Найчастіше згадується в народних легендах молодий місяць (молодик). Зоря – дівчина, а між тим вона часто буває символом чоловіка:

Що зірочка по хмарочці як бродить, дак бродить,
Що Василько до Галочки як ходить, дак ходить. [11,303].

І навпаки місяць – символ жінки:

Хороша пані по двору ходить
Як місяць сходить,
По сінцях ходить,
Як зоря сходить [11,333].

Хмара має двояке символічне значення: «Якщо ллє дощ, коли молодята ідуть під вінець, - то нареченій доведеться багато плакати в подружжі, а якщо тоді, коли ідуть до церкви, то наречена буде щасливою» [17,258]. Персні використовують як амулети проти демонів, відьом та привидів. У багатьох випадках перстень пов'язують з одруженням, здобуванням нареченої. Таким чином, за допомогою образу – символу діти вчать розкривати складне явище або позначати його через певні характерні деталі. Це полегшує подальший пошук дітьми образів – символів у літературі.

Вчителю також слід звернути увагу дітей на те, що митці черпають символи із трьох джерел: Біблії, античної літератури, міфів, національних уявлень – фольклору. А також на те, що поняття символу тісно пов'язане з поняттям художнього образу.

Будь-який символ є образом і будь-який образ, хоча б до певної міри є символом. Авторологічний образ і образ-символ служать меті художнього розкриття насамперед якихось конкретно зображуваних явищ.

Так, ті ознаки, які виділяє автор, змальовуючи грозу, можуть емоційно розкривати її суть як ворожу, байдужу, споріднену зі станом людини, страшну, веселу. Гроза традиційно асоціюється не лише з «бурею» в душі людини, а й виступає містким символом свободи, тобто явища суспільного і з природним явищем, яким є гроза за своєю суттю, не зв'язаного.

Варто звернути увагу дітей і на тому, що символ суттєво відрізняється і від алегорії. На відміну від символу алегорія не просто «означає» явище, яке має на увазі, а фактично «є» ним. Якщо в символі втілюється одиничне, крізь яке проглядає абстрактне, то алегорія свідомо зображує загальне і абстрактне в одиничному.

На завершення діти під керівництвом вчителя вказують на характерні ознаки символів, серед яких можна виділити: слова з хитким значенням, синкретичні образи - звук через колір, внутрішнє через зовнішнє, широкі використання одвічних образів-символів. Можна також подати класифікацію символіки О.Лосева [2]:

- 1) з неорганічної природи (вогонь, золото, світло, блиск, морок, вода, повітря);
- 2) з неорганічної і живої природи (троянда, ліс, квітка, джунглі, вишневий сад);
- 3) з живої, але долюдської природи (тварини і птахи) [2,238].

Далі діти повинні усвідомлено робити висновки про те, що символічного змісту певні образи, відтворені в художньому творі, можуть набирати за деяких умов. Зокрема, коли зображуваний автором предмет вже сам по собі є символом.

ВИСНОВКИ

Вивчення символів, їх аналіз є невід'ємною частиною аналізу творів літератури. Символ оформлюється в культурний код минулого, сакрального. Образ-символ є своєрідним текстом, він сконденсовано містить великі сюжети, зафіксовані в пам'яті людей.

Важливо, щоб діти не тільки могли знаходити символи у творах літератури, а й вільно оперувати і застосовувати їх у своїй практичній діяльності. Адже майже кожне слово може виступати символом

явищ дійсності. Символ-явище специфічно національне. Його семантика виявляється лише в контексті світоглядної традиції певного народу, через що носій іншої культури не може зрозуміти символ. Відмінність символів переважно визначається особливостями побуту, віросповідання, географічним положенням. І важливо, щоб діти це зрозуміли.

Таким чином, вивчаючи поняття символ під керівництвом вчителя, учні краще усвідомлюють його роль, вчать аналізувати, отримують наочні зразки використання цього поняття під час аналізу та інтерпретації художнього твору.

Постановка проблеми вивчення образів – символів у школі окреслює подальші творчі пошуки у цьому науково-методичному напрямку: окреслення системи образів-символів у шкільному курсі української літератури, пошук методичних шляхів упровадження цієї системи у вивчення літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потебня А. Слово и миф / Александр Потебня. – М.: Правда, 1989.- 622с. – (Першотвір).
2. Лосєв О. Теорія художнього стилю / Олексій Лосєв. – К.: Либідь, 1994 - 340с. – (Першотвір).
3. Веселовский А. Историческая поэтика / Алексей Веселовский. – М.: Советский писатель, 1980. – 360с. – (Першотвір).
4. Горілько Ю. Український символізм / Юрій Горілько // Київська старовина. – 2004. - №1. – С. 111-134.
5. Керлот Х.Э. Словарь символов / Х.Э. Керлот. – М.: REFL-book, 1994. – 603с.
6. Копалинский В.М. Словарь символов / В.М.Копалинский. – К.: – Янтарный сказ, 2002. – 265с.
7. Косенко Н. Розвиток в учнів здатності до зіставлення художніх образів / Наталія Косенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. -2005. - №10. – С.34-35.
8. Кривокінь Л.В. Аналіз художніх образів в процесі вивчення літературного твору / Л.В.Кривокінь // Зарубіжна література в школі. – 2007. -№15-16. – С.17-22.
9. Ситченко А.В. Літературознавчі засади осягнення художнього образу / А.В.Ситченко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. -№8. – С.7-11.
10. Костенко Л. Поезії / Ліна Костенко. – Балтімор: Париж-Торонто, 1966. – 240с. – (Першотвір).
11. Максимович М. Український календар / Максим Максимович. – К.: Дніпро. – К.:Либідь, 2001. – 340с. – (Першотвір).

УДК 37.036 : 316.4.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІУМА: НОВІ ЦІННОСТІ МОЛОДІЖНОЇ КУЛЬТУРИ

Іванова Л.С., к. філос. н., ст. викладач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню процесу трансформації феномена молодіжної культури. На основі принципу спадкоємності простежується тенденція зміни цінностей у молодіжній культурі. Розкриваються причини соціокультурної трансформації молодіжного середовища.

Ключові слова: суспільство, молодь, цінності, культура молодіжна культура, соціокультурна трансформація.

Іванова Л.С. ТРАНСФОРМАЦИЯ СОЦИУМА: НОВЫЕ ЦЕННОСТИ МОЛОДЕЖНОЙ КУЛЬТУРЫ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию процесса трансформации феномена молодежной культуры. На основе принципа преемственности прослеживается тенденция изменения ценностей в молодежной среде. Раскрываются причины социокультурной трансформации молодежной среды.

Ключевые слова: общество, молодежь, ценности, культура, молодежная культура, социокультурная трансформация.